

Slovensko potrebuje obnoviť dôveru – tú medziľudskú i dôveru v inštitúcie

1. JE DNES SLOVENSKO SOCIÁLNYM ŠTÁTOM?

Pre funkčný sociálny štát je nevyhnutná zdravá medziľudská dôvera a zaslúžená dôvera v inštitúcie. Aby sociálne politiky štátu fungovali efektívne, občania musia dôverovať, že verejné inštitúcie a ich predstavitelia sú schopní plniť svoje povinnosti. Vyššia dôvera občanov sa spája s väčšou ochotou platiť dane, ktoré umožňujú financovanie sociálnych politík, s väčšou občianskou angažovanosťou, ktorá podporuje zapájanie sa do demokratických procesov a podporovanie politík, a s politickou stabilitou, bez ktorej chýba udržateľnosť politík sociálneho štátu. Dôvera je preto nevyhnutným predpokladom pre sociálny štát.

Dnes máme štát, ktorému verí viac ľudí než pred tridsiatimi rokmi. Priemerná dôvera v orgány verejnej moci stúpila z 33 % na 50 % (inštitúcie, ako sú štátne a municipálne úrady, polícia, armáda a pod.). Číslo v tejto kategórii najviac ťahá dole súdnicstvo. Zároveň asi robia dobre niečo aj firmy a podniky, keďže patria k jedným z najdôveryhodnejších inštitúcií v krajine. Slovensko teda napriek rôznym problémom minimálne v dôvere voči privátnemu sektoru a v profesionalizácii štátnej správy napreduje. Ak však máme ako základ obdobie na prelome režimov, latka bola dosť nízka. V rámci európskeho priemeru máme čo dohľadávať, a stav medziľudskej dôvery (priemerne okolo 23 % ľudí verí, že ostatným sa dá dôverovať) patrí k tým nižším v Európe, a za

čiatkom tohto roka sme dokonca dosiahli rekord v dôvere vláde, ktorá bola nameraná na úrovni 14 % – najnižšia v Európe. Pre Slovensko bude teda dôležitá stratégia na udržanie a nárast dôvery a kvalitný pravidelný zber dát na túto tému.

2. PROBLÉMY A BARIÉRY PRACUJÚCICH

Zo spoločenskovedného hľadiska patria dnes k najväčším obavám Slovákov témy materiálneho a sociálneho zabezpečenia, stavu ekonomiky, životnej úrovne a trhu práce. DEKK Inštitút v polovici augusta 2023 realizoval prieskum, ktorého súčasťou bola otázka:

„Aké sú podľa vás tri najväčšie problémy, pred ktorými dnes stojí Slovensko? Pokúste sa vymenovať tri najväčšie problémy krajiny.“ Na prvom, treťom, siedmom a deviatom mieste sa umiestnili tieto témy:

1. miesto (65,2 %): inflácia, zdražovanie, rast cien (zdražovanie, neustále zvyšovanie cien, vysoké ceny potravín, energií, služieb, inflácia, stále zvyšovanie nákladov na život, vysoké ceny všetkého, drahý benzín...)

3. miesto (37,5 %): životná úroveň, sociálne istoty (nízke príjmy, nízke dôchodky, nízka životná úroveň, chudoba, neistota, sociálne problémy, pomoc pre rodiny s deťmi, sociálne dávky...)

7. miesto (13,5 %): ekonomika, stav ekonomiky (ekonomická kríza, vysoké odvody, zadlžený štát, hospodársky úpadok, úrokové sadzby v bankách, málo dotácií

Hlavnou výzvou pre Slovensko bude reštartovať proces dobiehania ostatných vyspelých krajín EÚ, posilniť inovačné prostredie a zveľadiť ľudský kapitál.

pre firmy, zníženie štátneho dlhu, ochrana domáceho trhu, nevyčerpané eurofondy, poľnohospodárstvo, potravinová sebestačnosť...)

9. miesto (10,3 %): nezamestnanosť, trh práce (nedostatok pracovných príležitostí, málo zaujímavých pracovných ponúk, problém nájsť si prácu, dlhodobá nezamestnanosť...)

Množstvo obyvateľov Slovenska zjavne seriózne zasiahla kríza životných nákladov, keďže ešte pred rokom a pol v rámci prieskumu World Values Survey väčšina respondentov odpovedala, že ekologické otázky sú dôležitejšie ako tie ekonomické. Dnes sa ekologické témy nedostali ani do prvej päťnástky problémov (Zdroj: DEKK Inštitút, Trendy [ne]dôvery 2023).

3. VÍZIA SLOVENSKA 2023+

Na Slovensku je veľkou výzvou odliv mozgov a talentu do zahraničia. Podľa dát z Euractiv (2022) dve tretiny mladých medzi 18 – 25 chcú alebo už študujú v zahraničí. Cirkulácia ľudí a štúdium v zahraničí sú prirodzeným vývojom slobodného sveta, kde sa mladí môžu rozhodnúť ísť za lepším vzdelaním alebo spoznávať svet. Cestou nie je len reforma školstva, ale aj zatriktívnenie návratu na Slovensko. Úlohou Slovenska je teraz ponúknuť im dostatočne zaujímavé príležitosti doma, aby návrat bol validnou voľbou. To znamená zaujímavé platové podmienky, ale aj atraktívne pozície z hľadiska zodpovednosti, rastu, pracovnej kultúry či moderných pracovných benefitov. Na druhej strane je výzva Slovenska na posun k znalostnej ekonomike. Táto oblasť je pokrytá aj v pláne obnovy, ktorý uznáva, že hlavnou výzvou bude pre Slovensko reštartovať proces dobiehania ostatných vyspelých EÚ krajín, a preto posilniť inovačné prostredie a zveľadiť ľudský kapitál. Sme tesne nad priemerom v podiele obyvateľstva so základnými digitálnymi zručnosťami, no máme podpriemerné percento obyvateľstva, ktoré má pokročilé digitálne zručnosti. Slovensko potrebuje pokračovať v reformách, ktoré budú podporovať zlepšovanie ľudského kapitálu a inovačného prostredia, aby bolo konkurencieschopné v porovnaní s rozvinutými štátmi Európy.

PAVOL KOSNÁČ

riaditeľ DEKK Inštitútu, vedúci výskumník programu World Value Survey (WVS) na Slovensku a v Českej republike

Pavol Kosnáč zastáva pozíciu vedeckého riaditeľa inštitútu a vedúceho výskumníka programu World Value Survey (WVS) na Slovensku a v Českej republike, ktoré DEKK zastrešuje. V rámci spolupráce DEKK Inštitútu s Karlovou univerzitou v projekte CEDMO vedie tím 9 vedcov, skúmajúcich dosahy spoločenských zmien na generáciu posun hodnôt a sociálnu kohéziu. Je aj autorom programu Slovensko v dátach. Vyštudoval komparatívnu religijonistiku v Bratislave, islam a filozofiu vedy na Oxforde a v súčasnosti dokončuje PhD. z politológie na Masarykovej univerzite v Brne. Okrem iného je aj registrovaným (súdny) znalcom v odbore spoločenské a humanitné vedy vo veciach náboženstva na Ministerstve spravodlivosti SR a zastupuje Slovenskú republiku vo World Association for Public Opinion Research (WAPOR) a World Value Survey Association (WVSA).

VERONIKA CIGÁNEKOVÁ

analytička pre verejné politiky

Veronika Cigánková pôsobí ako analytička so zameraním na verejné politiky. Vyštudovala King's College London, BA filozofie, kde v závere štúdia skúmala prepojenia filozofie a verejnej politiky. V súčasnosti študuje magisterské štúdium, odbor verejná politika, na Sciences Po v Paríži. V DEKK Inštitúte sa venuje analýzám s cieľom prípravy materiálov pre verejné inštitúcie, ako aj kvantitatívnym analýzám dát.

Benefity môžu pomôcť s odlivom kvalifikovanej pracovnej sily

1. JE DNES SLOVENSKO SOCIÁLNYM ŠTÁTOM?

Sociálny štát a jeho úlohu zdôrazňovali politici na Slovensku už od roku 2006 a koncept predvolebných balíčkov za ten čas zľudovel a stal sa akousi mantrou bežnej politiky bez ohľadu na fázu volebného cyklu. Paradoxom však je, že aj napriek údajnému záujmu politikov o sociálne slabších a tých najchudobnejších sa ich situácia za posledné desaťročie vôbec nezlepšila. Za posledných 17 rokov vzrástla dávka v hmotnej núdzi o 26,7 percenta. Keď zoberieme do úvahy celkovú infláciu za tieto roky na úrovni 54 percent, poberatelia dávok si môžu po viac ako dekáde sociálnych balíčkov mesačne kúpiť menej tovarov a služieb. Na porovnanie, minimálna mzda vzrástla v rovnakom čase o 156 percent a dôchodky skoro o 90 percent, čo je viac ako trojnásobný nárast v porovnaní s dávkami v hmotnej núdzi. Slovenský sociálny systém potrebuje filozofickú, ale aj systémovú zmenu. Plošné sociálne balíčky a tzv. helikoptérové peniaze znemožňujú pomáhať tým, ktorí to reálne potrebujú. Adresnosť dávok a pomoci je to, po čom volajú všetci politici naprieč politickým spektrom, v realite sa však aj tak prikláňame k najjednoduchšiemu variantu – plošná pomoc všetkým, ktorá by mala byť primárne využívaná len v krízových situáciách, ale nie na opakovanú a dlhodobú sociálnu pomoc.

2. PROBLÉMY A BARIÉRY PRACUJÚCICH

Rozdelil by som to na dve podskupiny: bariéry v sociálnej oblasti a bariéry na pracovnom trhu. V sociálnej oblasti sme svedkami bezprecedentného rozdávania plošnej finančnej pomoci bez zjavnej koncepcie a analýzy. Adresnosť a účelovosť sú dva základné predpoklady, ktoré by mal štát sledovať a snažiť sa naplniť v záujme efektívnej distribúcie sociálnej pomoci. V súčasnosti, keď čelíme vysokej inflácii, zdražovaniu všetkých komodít a reálnemu negatívemu dosahu na životnú úroveň, je definícia prijímateľov sociálnej pomoci viac ako nevyhnutná. Peňazí v štátnej kase je žalostne málo, preto treba s nimi narábať s rozumom, a nie nekontrolovateľne navyšovať štátny dlh, ktorý sa minie na neadresné plošné dávky. A čo je najhoršie, že štát ani nevie, ako ľudia s týmito peniazmi naložia a či boli reálne minuté na účel, na ktorý im boli vyplatené. Na pracovnom trhu čelíme vysokému daňovo-odvodovému zaťažaniu, čo sa premieta do vysokej ceny práce. Spôsobuje to prehodnocovanie zahraničných investícií a odliv do krajín s nižšou cenou práce. Slovensko je stále vnímané ako montážna dielňa, čomu nepomáha ani súčasné krátenie rozpočtov na vzdelávanie, vedu a výskum. Vytváranie pracovných príležitostí s vyššou prídanosťou hodnotou je tak ohrozené.

Adresnosť sociálnej pomoci je to, po čom volajú všetci politici. V realite sa to však končí rozdávaním peňazí pre všetkých. Aj pre tých, ktorí ju nepotrebujú.

Do popredia sa dostáva aj nedostatok pracovnej sily spôsobený odlivom kvalifikovaných ľudí do zahraničia.

3. VÍZIA SLOVENSKA 2023+

Adresný sociálny systém, digitalizácia procesov, podpora vzdelávania a pracovného prostre-

dia zamestnancov sú len niektoré z oblastí, ktoré by mali byť medzi prioritami budúcej vlády. Príkladom, ako digitalizovať štátnu správu a prostredníctvom nových technológií podporiť adresnú distribúciu sociálnej pomoci, je vo svete niekoľko. Jedným z nich je Rumunsko. Tamojšia vláda sa pred štyrmi rokmi rozhodla využívať digitálne riešenia na adresnú distribúciu sociálnej pomoci. Prostredníctvom kartových digitálnych riešení ich dnes poskytujú v súčinnosti so štátom súkromné spoločnosti, ktoré majú s technológiami dlhoročné skúsenosti. Rumunská vláda využíva dáta z týchto riešení na presnú identifikáciu poberateľov a hlavne vie presne vyhodnotiť, či bola pomoc využitá na účel, na ktorý bola poskytnutá. Čerešničkou na torte je využívanie eurofondov na niektoré dávky, ktoré ešte viac znížili náklady štátu. Transformácia na vzdelanostnú ekonomiku si okrem iných aktivít vyžaduje podporu vzdelávania pracovnej sily, ale aj motivovanie zamestnancov zotrvať na svojich pozíciách, poprípade sa vrátiť zo zahraničia, aby uplatňovali nadobudnuté skúsenosti a posúvali Slovensko ďalej. Štát by mal vytvoriť také podmienky na pracovnom trhu (vzdelávanie, daňovo-odvodové zaťaženie, podpora inovácií, vedy a výskumu), aby vedeli slovenské firmy prilákať kvalifikovanú pracovnú silu a zároveň si ju vedeli aj prostredníctvom moderných benefitov udržať.

Ing. JURAJ KRÁLIK

výkonný riaditeľ Asociácie moderných benefitov (AMOBÉ)

Juraj Králik je výkonný riaditeľ Asociácie moderných benefitov (AMOBÉ), ktorá sa venuje aktívnemu presadzovaniu významu a výhod sociálnych inovácií a moderných zamestnaneckých benefitov. Juraj pôsobí v oblasti PR a komunikácie viac ako 15 rokov. Medzi značky, pre ktoré bol zodpovedný za produktové PR, patria Gillette, Pampers, Old Spice, Braun a Duracell pre Česko, Slovensko, Maďarsko, Slovensko a Chorvátsko. Neskôr bol zodpovedný za produktové a korporátne PR v spoločnosti Microsoft. Medzi rokmi 2018 až 2022 pôsobil ako manažér komunikácie vo Philip Morris.

Odporúčania expertov pre reformu zamestnaneckej politiky po roku 2023

TOP 10 OPATRENÍ PRE REFORMU ZAMESTNANECKEJ POLITIKY 2023+

1. Zníženie daňovo-odvodového zaťaženia práce.
2. Diverzifikácia ekonomiky, pretože závislosť od jedného priemyselného odvetvia je riziková. Obzvlášť to platí pre automobilový priemysel, ktorý prechádza zásadnou štruktúrnou zmenou v prospech elektromobility.
3. Posilnenie medzifidskej dôvery a dôvery v inštitúcie.
4. Zastavenie/spomalenie odlevu mozgov a talentov do zahraničia.
5. Udržanie a motivácia kvalifikovanej pracovnej sily prostredníctvom zodpovedajúcej mzdy a modulárneho systému moderných benefitov. Tie z nich, ktoré sú účelovo viazané a ich čerpanie je kontrolovateľné, by mali byť daňovo a odvodovo zvýhodnené (napr. stravné – okrem finančného príspevku, rekreačné poukazy a ďalšie).
6. Adresnosť a účelovosť distribúcie sociálnej pomoci – koniec plošnému rozdávaniu príspevkov.
7. Zvýšenie vymožitelnosti pravidiel zamestnávania upravených v Zákonníku práce a posilnenie činnosti inšpektorátov práce.
8. Zásadná reforma celého vzdelávacieho systému (nie školstva, vzdelávania) v prospech celoživotného vzdelávania.
9. Zvýšenie investícií do vedy a výskumu.
10. Vyššie investície do kultúry. Najúspešnejší ľudia v krajine tvoria to, po čom Slovensko tak volá – pridanú hodnotu –, nebudú ochotní žiť v krajine, ktorá bude rozvíjať kvalitu života iba v materiálnej oblasti a bude zabúdať na nemateriálne dimenzie kvality života.

Mgr. Ludmila Guerin,
Senior Manager – People&Change,
PwC Slovensko
Prezidentka HR Comm

- Situáciu na trhu práce charakterizuje absolútna nepredvídateľnosť a nestabilita či už pre zamestnancov, alebo aj pre zamestnávateľov.
- Zamestnanci na jednej strane získavajú rôzne daňové a iné stimuly, ktoré majú pozitívny, ale krátkodobý vplyv na ich príjem, avšak nemajú úplné

finančné krytie vo verejných financiách. Zamestnanci tiež strácajú prehľad vo svojich nárokovateľných položkách, či už finančných alebo nefinančných.

- Kľúčovou reformou, ktorá môže pomôcť slovenskej ekonomike, je zníženie daňovo-odvodového zaťaženia práce tak, aby sa stalo opäť konkurencieschopné pri prilákaní nových investícií.
- Zamestnávateľia a štát musia spoločne a bezodkladne prehodnotiť svoj postoj k systému vzdelávania. Je potrebné sa vrátiť k systému celoživotného vzdelávania, hlavne sa prispôbiť rozvojovým potrebám zamestnávateľov a ich zamestnancov.

Pavol Kosnáč,
riaditeľ DEKK Inštitútu, vedúci
výskumník programu World Value
Survey (WVS) na Slovensku
a v Českej republike

Veronika Cigánková,
analytička pre verejné politiky

- Pre funkčný sociálny štát je nevyhnutná zdravá medzifidska

ská dôvera a zaslúžená dôvera v inštitúcie. Aby sociálne politiky štátu fungovali efektívne, občania musia dôverovať tomu, že verejné inštitúcie a ich predstavitelia sú schopní plniť svoje povinnosti. Vyššia dôvera občanov sa spája s väčšou ochotou platiť dane.

- Množstvo obyvateľov Slovenska zjavne seriózne zasiahla kríza životných nákladov, keďže ešte pred rokom a pol v rámci prieskumu World Values Survey väčšina respondentov odpovedala, že ekologické otázky sú dôležitejšie ako ekonomické. Dnes

sa ekologické témy nedostali ani do prvej pätnástky problémov.

- Na Slovensku je veľkou výzvou odlev mozgov a talentu do zahraničia. Cestou nie je len reforma školstva, ale aj atraktívne návratu na Slovensko. Úlohou Slovenska je teraz ponúknuť im dostatočne zaujímavé príležitosti doma, aby návrat bol validnou voľbou. To znamená zaujímavé platové podmienky, ale aj atraktívne pozície z hľadiska zodpovednosti, rastu, pracovnej kultúry či moderných pracovných benefitov.

Ing. Juraj Králik,
výkonný riaditeľ Asociácie
moderných benefitov (AMOBÉ)

- Slovenský sociálny systém potrebuje filozofickú, ale aj systémovú zmenu. Plošné sociálne balíčky a takzvané helikoptérové peniaze znemožňujú pomáhať tým, ktorí to reálne potrebujú. Adresnosť dávok

a pomoci je to, po čom volajú všetci politici naprieč politickým spektrom, v realite sa však aj tak prikláňame k najjednoduchšiemu variantu – plošná pomoc všetkým.

- Adresnosť a účelovosť sú dva základné predpoklady, ktoré by mal štát sledovať a snažiť sa naplniť v záujme efektívnej distribúcie sociálnej pomoci.
- Peňazí v štátnej kase je žalostne málo, preto treba s nimi nárobať s rozumom, a nie nekontrolovateľne zvyšovať štátny dlh, ktorý sa minie na neadresné plošné dávky.

Milan Kuruc,
občiansky aktivista, bloger
a komentátor, zakladateľ
občianskeho združenia Pracujúca
chudoba

- Sociálnodemokratický model štátu je dobrý model, lebo integrovaním ľudí do spoloč-

ského a ekonomického života im pomáha prebúdať ich potenciál, z realizácie ktorého môže potom spätne benefitovať celá spoločnosť.

- Na sociálnu ochranu dávame jeden z najnižších podielov HDP spomedzi krajín EÚ a OECD, a okrem nižšej sumy sa pochybovať dá aj o tom, či sa tieto peniaze vynakladajú efektívne a prispievajú k rozvoju spoločnosti (nie ekonomiky, ale spoločnosti).
- Najnegatívnejší vplyv na posta-

venie pracujúcich na Slovensku má slabá vymožitelnosť pravidiel zamestnávania upravených v Zákonníku práce.

- Kľúčovým pre rast Slovenska ako štátu a spoločnosti je vzdelanie a motivácia ľudí na seba pracovať celý život.
- Zároveň je dôležité, aby sme konečne opustili diskusiu o okresávaní práv a nárokov zamestnancov upravených v Zákonníku práce a namiesto ich neustáleho spochybňovania ich ďalej rozvíjali.

Alica Orda Oravcová,
prezidentka Daňového fóra
Slovenska, riaditeľka spoločnosti
GT&C Slovakia

- Slovensko potrebuje prejsť sociálnym, ekonomickým a politickým vývojom, musia sa tu vydestilovať stabilné subjekty a len vtedy, keď bude celkové prostredie v rámci Slovenska stabilné a etablované, môže vláda pomýšľať na liberalizáciu.

Dovtedy je potrebné, aby v sociálnej oblasti boli nastavené systémy, ktoré budú ochraňovať dôstojný život zamestnancov, pričom ako vyrovnávacie opatrenia môžu slúžiť aj povinnosti zamestnávateľa zabezpečiť zamestnancom benefity či príspevky štátu k takýmto opatreniam.

- Postupne sa zvyšuje minimálna mzda, ako aj požiadavky na mzdové ohodnotenie zamestnancov, a zvyšuje sa daňovo-odvodové zaťaženie práce s následkom zníženia čistej mzdy. To má za následok významné zníženie prílevu zahraničných investícií a sme svedkami

odlevu zahraničných investorov.

- Svetovým trendom je dosiahnutie významného stupňa efektivity práce a tomu zodpovedajúci rast reálnych miezd. Na Slovensku sa nám však tento model vyspelých spoločností na globálnom trhu nedarí uplatniť. Preto je podľa mňa na mieste uvažovať o rozširovaní zavádzania a uplatňovania zamestnaneckých benefitov, či už napríklad pri práci na diaľku (home office), pri 4-dňovom pracovnom týždni – s prípadnou úpravou pracovného času počas 4 pracovných dní za podmienky ponechania rovnakého platového ohodnotenia.

doc. Ing. Luboš Pavelka,
PhD., ekonóm a publicista,
Katedra medzinárodného obchodu
na Ekonomickej univerzite
v Bratislave

- Daňovo-odvodový systém na Slovensku je založený na nadpriemernom podiele zamestnávateľov na platení sociálnych aj zdravotných odvodov z pracovných príjmov zamestnancov. V mnohých krajinách EÚ je pritom systém platenia odvodov nastavený tak, že tieto sú napríklad rovnomerne rozdelené

na strane zamestnávateľa a zamestnanca.

- Slovensko nepodporuje daňovými úľavami mobilitu pracovnej sily tak, ako je to obvyklé vo vyspelých ekonomikách.

Slovensko zaostáva v adresnom poskytovaní sociálnych transferov štátu v rámci jednotlivých skupín obyvateľstva. V budúcnosti bude potrebná výrazne vyššia podpora zapojenia marginalizovaných skupín ekonomicky aktívneho obyvateľstva do pracovného procesu napriek tomu, že v minulosti zlyhal systém vytvárania sociálnych podnikov.

- Bude dôležité revidovať a rozšíriť zoznam zamestnaneckých benefitov, ktoré nebudú podliehať daniam a odvodom výrazne

nad súčasne definovanými parametrami napríklad v zákone o sociálnom fonde. To pomôže vytvárať podmienky na zvýšenie motivácie ekonomicky aktívneho obyvateľstva, najmä v kategórii zamestnancov s podpriemernými pracovnými príjmami, zapájať sa do pracovného procesu a zvyšovať úroveň ich osobného blahobytu.

- Slovensko do budúcich rokov potrebuje predovšetkým konsolidovať verejné financie výrazne vyššou adresnosťou poskytovaných sociálnych transferov z verejných prostriedkov, posilniť vymožitelnosť práva, ktorá je nevyhnutným predpokladom pre skvalitnenie podnikateľského prostredia a zvýšenie naštrbenej dôvery verejnosti týkajúcej sa štátnych orgánov a orgánov verejnej moci.

Doc. PhDr. Michal Vašečka,
PhD., sociológ, riaditeľ Bratislava
Policy Institute

- Slovensko by sa malo skôr zamerať na rozvíjanie modelu korporativistického. Jednak ho konzistentne rozvíjajú okolité úspešné krajiny, ako sú Rakúsko a Nemecko, a takisto umožňuje, po vhodných úpravách, inkorporovať do spolupráce štátu a biznis sektora i štruktúry široko chápanej občianskej spoločnosti.

Problémom sa neukazuje to, na čo poukazujú niektorí neoliberalní ekonómovia – samotná existencia sociálneho štátu a pocitované vysoké prerodzenie. Väčším problémom je rigidný a neflexibilný trh práce.

- Problémom Slovenska tiež nie je primárne legislatíva, ale skôr spôsoby jej prijímania. Nízka legitimita rozhodnutí zohráva na Slovensku v odmietaní opatrení vždy kľúčovú úlohu, nehovoriac o chaos, ktorý vždy zvyšuje mieru odmietania rôznych, často potrebných opatrení.

mov, ktoré sa budú zvyšovať už iba náročne, ak nepríde k hlbšiemu porozumeniu paradigmatického zvratu, ktorým prechádza svetová ekonomika.

- Pre naštartovanie rastu, ako aj zlomenie negativizmu spojeného s očakávaniami do budúcnosti je nevyhnutné poctivejšie reflektovať hodnotové orientácie obyvateľstva, ktoré sú v spoločnosti hlboko zakorenené. Slovensko je krajina anti-intelektuálna, anti-elitárska i anti-expertná.
- Glorifikácia manuálnej práce, ktorá je súčasťou spoločenskej a politickej kultúry na Slovensku, je v 21. storočí škodlivá a odkláňajúca krajinu od jej potenciálnych úspechov.